

СВІТЛАНА КОНДРАШОВА

Містичні створіння

Natrix tessellata

Змії завжди викликали забобонний страх у людей. У казках багатьох народів були різні чудовиська, схожі на змію, наприклад, у слов'ян – Змій Горинич. Що ж такого містичного в зміях? Може, це їхній холодний некліпаючий погляд? Недарма ж є приказка: „Дивиться, як удав на кролика“! Згадайте кадри з мультфільму „Мауглі“, коли пітон Каа танцював свій танок смерті перед переляканими, немов загіпнотизованими бандар-логами (на гінді bandar – мавпа, log – народ). А „Пісня про віщого Олега“? Такі історії навіюють страх.

Так чи інакше, змія – одна з наймістичніших тварин, споконвіку оточених ореолом загадковості. Ірраціональні страхи, пов'язані з тваринами, притаманні багатьом людям. І хоча жителі мегаполісів застраховані у повсякденному житті від несподіваних зустрічей із зміями, цих істот, згідно даних ВООЗ, боїться 40 % населення Землі.

Гадюка звичайна, степова

Natrix natrix

Історії про гадюк та їхні смертельні укуси чули всі. Зверніть увагу, побачивши рептилію, більшість людей одразу викрикують: „Гадюка!“ Зважте, не змія, не вуж, не рептилія, а саме гадюка! Спробуємо з'ясувати, яку загрозу становить для нас ця „жахлива“ тварина.

Майже три тисячі видів змій населяють Землю, моря та океани, за винятком полярних районів. З них справді небезпечними для людини є лише 30 видів змій, причому майже всі вони живуть у тропічних країнах. В Україні живе 11 видів змій, з них отруйні – гадюка звичайна, степова, Нікольського (лісостепова), Ренарда та носата. На півдні України трапляються 2 види вужів, 4 види полозів та єдина отруйна змія – степова гадюка.

Вужі

Найлегше відрізнити від інших рептилій вужа звичайного (*Natrix natrix*). Його ні з ким не сплутаєш: темне забарвлення, дві яскраві жовті чи помаранчеві плямки на голові. Довгі зуби тварини чудово пристосовані для утримання здобичі. Жувати їжу вужі не можуть, тому вони ковтають жертву повністю. Найчастіше у нас можна побачити водяного вужа (*Natrix tessellata*), який харчується рибою. Якось у Рибаківці я натрапила на цього красунчика. Треба попросити пробачення у вужика, бо він з переляку залишився без обіду. Зате пощастило „обіду“ – він прудко втік назад у лиман.

Саме цей вуж, а не гадюка, досягає величезної довжини. На потилиці водяного вужа часто є V-подібна пляма, а плями на всьому тілі відокремлені. Із особистого досвіду знаю, що на Кінбурнській косі¹ водяться досить великі водяні вужі (1-1,5 м), яких місцеві мешканці називають шахматкою (або безпідставно – шахматною гадюкою). Які бурхливі емоції викликала ця тварина, випадково опинившись на шляху у дітей! Добре, що дорослим вистачило здорового глузду не займати її, а віднести подалі у степ! З'ясувати, що то за змія,

¹Кінбурнська коса – піщана коса, розташована в Очаківському районі Миколаївської області. Займає крайню західну частину Кінбурнського півострова між Дніпровсько-Бузьким лиманом і Ягорлицькою затокою Чорного моря. Довжина – приблизно 40 км, ширина – 8–10 км.

Coluber

мені допоміг директор Одеського зоопарку Ігор Беляєв. На фотографії, яку я привезла з Кінбурна, він одразу розпізнав водяного вужа! Завжди приємно, коли твою думку підтверджують фахівці. Ігор Беляєв розповів, що під час багаторічних мандрівок він тільки тричі бачив степову гадюку на півдні України. А за статистикою впродовж останніх 50 років в Україні не було жодного смертельного випадку від укусу змії.

Отже, які ж особливості будови вужів?

- ☀ Зубів багато, розташовані на верхньощелепній, зубній, крилоподібній та піднебінній кістках.
- ☀ Харчуються дрібними безхребетними та хребетними.
- ☀ Тіло плавно звужується від голови до хвоста (на відміну від гадюки, яка має товстий тулуб та короткий хвіст).
- ☀ Вужі рідко кусають людей і намагаються втекти при зустрічі. Для захисту вони використовують інший спосіб – неприємний запах.

Незважаючи на те, що змії належать до холоднокровних, вони не такі вже й холодні! Як на мене, на дотик вони навіть приємні – теплі, гладенькі. Як і всі холоднокровні, вони набувають температури навколишнього середовища, тому й люблять грітися на сонечку на відкритих місцях – камінні, деревах, піску.

Полози

Полози (*Coluber*) – це рід змії родини полозових. Зверху їхнє тіло одноколірне, іноді з темними смугами та плямами, знизу – світле. Голова більш-менш чітко відокремлена від шиї. Найбільша змія Європи – жовточеревий полоз, завдовжки понад 2 м. Харчується переважно мишоподібними гризунами, ящірками, пташенятами та дрібними птахами, а молоді полози деяких видів – комахами. Полози рухливі, здобич душать, обвиваючи її кільцями або притискаючи до землі. Вони яйцекладні: самки відкладають зазвичай 7 – 16 яєць. Укус полоза болючий, але безпечний. Щоправда, до ранки може потрапити інфекція, тому треба її обробити.

Natrix tessellata

Coluber jugularis

Але найбільшу шкоду цей укус принесе самій тварині – відсмикуючи руку, людина може пошкодити змії зуби. До речі, саме так можна відрізнити місце укусу отруйної змії від укусу вужових. На місці укусу отруйної змії можна чітко побачити дві крапки – сліди отруйних зубів. Укуси неотруйної змії схожі на подряпану поверхню (сліди чисельних зубів). Іноді уламки зубів залишаються в ранці. Зламати особливі щелепи змії легко, і тоді вона може померти. Отже, змія ще менше зацікавлена в зіткненні з людьми, ніж ми!

Ще одна важлива відмінність неотруйних змії від гадюк – будова ока. У гадюки зіниця – наче вертикальна смуга, а у вужових – кругла.

Звичайно, щоб заглядати кожній зустрічній змії в очі, треба ще мати мужність. Найчастіше – це мить, і кожен намагається скоріш втекти, але все ж ...

Гадюки

А гадюки... Ось вони якраз трапляються дуже рідко – більшість з вас, скоріше за все, ніколи не бачили цих тварин. Це невеликі тварини, у нас вони досягають довжини 55 см. Тулуб товстий, буро-сірий, хвіст короткий. На спині зигзагоподібний темний малюнок, боки вкриті нерізкими плямами, голова трикутна або трапецієвидна, добре відмежована від тулуба. Верхня щелепа гадюк рухома, і вони можуть тримати отруйні зуби в закритій пащі горизонтально. На передньому краї щелеп знаходяться 1-2 великі рухливі трубчасті зуби з отрутою та по 3-5 менших. Гадюки активні переважно в сутінках. На півдні України водиться степова гадюка (*Vipera ursini*).

Смертність від укусів гадюк (найчастіше від крупних) складає 1%. Особливо небезпечні укуси в голову, а для дітей – в усі частини тіла. Отруту змії використовують у медицині для приготування ліків, наприклад, сироваток проти змії, „Гепаринової“ мазі, що використовують як протизапальний препарат та ін.

Отже, висновок: змії України не є для нас реальною загрозою. Пам'ятай про це, і ти не матимеш зоофобії від цих справді чудових тварин!

Coluber jugularis

Vipera ursini

Попереджений – врятований!

Змії живуть у заболочених місцях та болотах, поблизу зарослих озер і ставків, у горах. Ці нічні тварини вдень ховаються в старих пнях, у копицях сіна, під каменями або стовбурами дерев. Не чіпай змій, не торкайся до них руками.

Обережність і виставлена наперед палиця не зайві, коли ти мандруєш лісом: на стежці, кам'яних плитах або пнях змії люблять грітися на сонці. Дрімаючий плазун має дуже слабкий нюх і слух, тому раптова поява людини може перешкодити йому вчасно зникнути в траві, а біль від черевика, що придавив, змусить захищатися укусом. Якщо ти вирушаєш у регіони, де можуть бути змії, придбай щільні штани і високе взуття та навчись розпізнавати отруйних і неотруйних змій.

Перша допомога

Після зими гадюки зазвичай з'являються в березні – на початку квітня. Покинувши свої зимові сховки, змії значну частину часу проводять на відкритих місцях, гріючись на сонечку. У середині квітня в степових гадюк настає період спарювання. Самці в цей час надзвичайно активні, вони розшукують самок і тому часто потрапляють на очі. Саме в цей час зустріч зі зміями найбільш ймовірна, тому будьте обережні! Найчастіше змія кусає, якщо випадково наступають на неї під час збору ягід, грибів, хмизу.

Укус гадюки дуже болючий, а в місці укусу виникає набряк, який швидко збільшується і поширюється на значну частину тіла. З'являється сонливість і непритомність, іноді – збудження і судоми.

Чого не можна робити

- Не лови змій і не намагайся вбити їх! Крім марної втрати часу, матимете ще одного вкушеного.
- Не накладай джгут! Він не перешкоджає поширенню отрути, але може викликати омертвіння тканин кінцівки і гангрену.
- Не пий алкоголю, він прискорює поширення отрути з кров'ю по тілу.
- Не роби надрізів.

 Не припікай місце укусу. Під час укусу змії отрута проникає глибоко під шкіру, тому припікання не допоможе.

 Не накладай зігріваючі компреси і не втирай зігріваючі мазі.

Що потрібно робити

 Якомога швидше відірви змію від шкіри: що менший час укусу, то менше отрути потрапить в організм.

 Відсмокчи отруту, постійно спльовуючи слину. Дія отрути залежить від її кількості, яка потрапить в організм. Ця порада небезпечна для рятівника: якщо в нього в роті є ранки, він може отруїтися сам!

 Ранку оброби зеленкою, спиртом чи йодом. Дай потерпілому заспокійливий препарат, щоб уникнути паніки. Обов'язково дай заспокійливе, якщо спостерігаєш прискорення серцебиття і пульсу.

 Знерухом вкушену кінцівку, а навіть і все тіло. Що менше рухається потерпілий, то повільніше отрута поширюється в організмі і слабше діє.

 Приклади до місця укусу щось холодне.

 Якщо укус в кінцівку – зніми взуття, шкарпетки, браслети, годинник, кільця.

 Потерпілого якнайшвидше доправ у лікарню. Якщо укус в ногу – перенесіть потерпілого на носилках.

 Щоб зменшити концентрацію отрути в організмі та сприяти її виділенню із сечею, давай потерпілому багато пити.

Кондрашова Світлана Олександрівна,
учитель біології
ЗОШ № 17 м. Миколаєва,
лауреат I Всеукраїнського Інтернет конкурсу
„УЧИТЕЛЬ РОКУ-2016“ за версією
науково-популярного
природничого журналу „КОЛОСОК“

